

СКОРОЧЕННЯ В НАЗВАХ ЧИНІВ СВЯТОСТІ

Статтю присвячено скороченням у назвах чинів святості. У ній виокремлено основні типи скорочень назв чинів святості, встановлено взаємозв'язок скороченого написання назв чинів святості з їхніми словотвірними особливостями, а також із граматичною категорією роду й числа.

Ключові слова: граматична категорія, графічні скорочення, назва чину святості, тип скорочення, релігійний стиль.

Назви чинів святості (далі – НЧС) – одна з тематичних груп термінів, що є частиною великої і розгалуженої терміносистеми релігійного стилю української мови. НЧС – це категорії, за якими розрізняються святі при їх канонізації та при шануванні залежно від виду їхньої діяльності (християнського подвигу) та церковного чи суспільного стану під час земного життя. Кожен зі святих належить до того чи того чину святості, і, відповідно, їхні назви доволі часто вживаються в усному релігійному мовленні, а це, у свою чергу, є однією з причин того, що на письмі їх передають скорочено.

Наш час відзначається активізацією досліджень релігійної сфери, зокрема і лінгвістичних. Так, серед українських мовознавців варто відзначити здобутки таких учених, як В. В. Німчук, Н. О. Мех, П. В. Мацьків, М. В. Скаб, Н. Д. Бабич, Т. А. Коць, Н. В. Пуряєва, О. В. Осінчук, А. А. Ковтун та багатьох інших, які вивчають різні аспекти функціонування української мови в релігійному середовищі на різних мовних рівнях як у синхронії, так і в діахронії. Однак вони своєю увагою оминули одну з тематичних груп лексики – „назви чинів святості“. Попри попередні наші дослідження залишається не вивченим питання скороченого написання НЧС, тобто один з аспектів графічної норми в НЧС, що і є предметом нашої наукової розвідки.

Мета статті – виявити специфіку та виокремити продуктивні типи скорочень НЧС, з'ясувати взаємозв'язок граматичних категорій НЧС з їхнім скороченим написанням.

Джерела функціонування скорочень НЧС – місяцеслови, вміщені у православних щорічних календарях, та матеріали релігійних і нерелігійних сайтів, у яких фіксуємо варіанти скорочень, характерні для текстів релігійного стилю. Для порівняння залучено „Словарь сокращений религиозной лексики“ російської мовознавиці І. В. Бугаєвої [1].

Питання скорочень в українській мові регулює Державний стандарт України (ДСТУ 3582-97) „Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила“ [2]. Основні скорочення відображені в „Словникові скорочень в українській

мові“ за редакцією Л. С. Паламарчука [3] та інших галузевих рекомендаціях. Проте названі джерела, з відомих причин, не сповна відображають релігійну лексику, зокрема НЧС, не задовольняють потреби і запити україномовних користувачів.

Відомо кілька класифікацій скорочень. Так, зокрема, укладачі „Словника скорочень в українській мові“ виокремлюють такі типи скорочень: прості, часткові, ініціальні, комбіновані, умовні [3, с. 2]; російська дослідниця І. В. Бугаєва, називаючи скорочення „лексичними одиницями вторинної номінації“ [1, с. 173], виокремлює два типи скорочень релігійної лексики – ініціальну аббревіацію та графічні скорочення. Під ініціальною аббревіацією вона розуміє лексичне скорочення, утворене на підставі перших букв слів, що входять у словосполучення. Дослідниця називає літерний, звуковий і змішаний типи аббревіації. Скорочення такого типу при читанні не розкриваються, а вимовляються у скороченій формі. Графічні ж скорочення використовують тільки в письмовій формі, а в усній формі вимовляють повну форму слова або словосполучення. Цей спосіб, за її спостереженнями, представлений кількома різновидами: а) власне графічні скорочення до однієї ініціальної літери незалежно від того, голосну чи приголосну фонему вона позначає; б) поєднання великої і малої літер без кінцевої крапки; в) усічення основи до графеми, що позначає приголосну фонему; г) випадання графем, що позначають голосні фонем; д) усічення + аббревіація [1, с. 169 – 171].

НЧС – одиниці різних словотвірних типів, що позначилося на їхньому скороченому написанні. Вони поділяються на прості (одноосновні) та складні (дво- і трьохосновні). Складні НЧС утворені способом основоскладання шляхом додаванням компонентів *першо-* (від *перший*), *ново-* (від *новий*), *велико-* (від *великий*), *священно-* (від *священний*) і *преподобно-* (від *преподобний*) до одноосновних НЧС, що позначають *мучеників* та *сповідників*.

Спостереження над функціонуванням НЧС дає підстави виокремити такі різновиди графічного типу скорочень (аббревіаційний тип скорочень не властивий НЧС):

І. Одноосновні НЧС:

1) усічення основи до графеми, що позначає приголосну фонему, без випадіння графем (**ап.** – апостол (*Поклоніння оковам ап. Петра* [4, с. 9]); **безср.** – безсрібник, [безсрібниця] (*Даміан – безср.* [13]); **прав.** – праведний, праведна (*Прав. отрока Артемія Веркольського* [4, с. 71], *Успіння прав. Анни, матері Пресвятої Богородиці* [4, с. 53]); **прор.** – пророк, пророчиця (*Прор. Боговидця Мойсея* [4, с. 61], *Прор. Анни, матері прор. Самуїла* [12]);

рівноап. – рівноапостольний, рівноапостольна (**Рівноап.** Кирила, учителя слов'янського [4, с. 17], **Рівноап.** Ніни, просвітителки Грузії [4, с. 10]); **св.** – святий, свята (**Св.** Кесарія, брата свт. Григорія Богослова [4, с. 25], **Св.** Євули, матері вмч. Пантелеймона [4, с. 31]); **спов.** – сповідник, сповідниця (**Св. Петра спов., пресвітера** [5, с. 67], **Св. Хіонії, спов.** [5, с. 77]); **юрод.** – юродивий, юродива (*прав. Прокопія, юрод.* [6, с. 16], *прп. Исидори юрод.* [6, с. 12]);

2) усічення основи до графема, що позначає приголосну фонему, з випадінням графем, що позначають як приголосні, так і голосні фонем (**блгв.** – благовірний, благовірна (**Блгв.** кн. Костянтина Острозького [4, с. 17], **Блгв.** Тамари, цариці Грузинської [4, с. 32]); **блж.** – блаженний, блаженна (**Блж.** Ісихія Хоривіта [4, с. 68], **Блж.** Феозви, диякониси, сестри свт. Григорія Ниського [4, с. 9]); **мч.** – мученик (**Мч.** Никифора з Антиохії Сирійської [4, с. 16]); **прп.** – преподобний, преподобна (**Прп.** Никона Сухого, Печерського, в Ближніх печерах [4, с. 80], **Прп.** Макрини, сестри свт. Василя Великого [5, с. 57]; **свт.** – святий (Знайдення мощей **свт.** Іоасафа, еп. Білгородського [4, с. 61]; **стртрп.** – стратотерпець, стратотерпиця (**Борис** (у хрещенні Роман), **стртп.**, кн. [5, с. 109], **На честь царств.венної стртп.** великої кн. Ольги монастир (м. Луганськ) [11]);

3) контрактура, тобто скорочення слова за допомогою його початкових і кінцевих літер, що позначають приголосні фонем (**мц.** – мучениця (**Мц.** Агафії [4, с. 15]).

II. Двохосновні:

1) повне збереження першої усіченої основи + усічення другої основи з випадінням графем у другій основі (**новомч.** – новомученик (**Новомч.** Павла Невільника [15]); **першомч.** – першомученик (**Ап. першомч.** і архідиякона Стефана [16]);

2) повне збереження першої усіченої основи + контрактура у другій основі (**новомц.** – новомучениця; **першомц.** – першомучениця (**Першомц.** рівноап. Фекли [7, с. 165]);

3) повне збереження першої усіченої основи + усічення другої основи без випадіння графем у другій основі (**новоспов.** – новосповідник, новосповідниця);

4) усічення першої основи до ініціальної літери + усічення й випадіння графем у другій основі (**вмч.** – великомученик (**Вмч.** Димитрія Солунського [4, с. 72]);

5) усічення першої основи до ініціальної літери + контрактура у другій основі (**вмц.** – великомучениця (Згадування чуда **вмц.** Єфимії Всехвальної, що через нього Православ'я утвердилось [4, с. 50]);

6) усічення кожної з основ із випадінням графем у кожній основі (**прмч.** – преподобномученик (Знайдення мощей **прмч.** Афанасія Берестейського [4, с. 52]); **сщмч.** – священномученик (**Сщмч.** Макарія, митр. Київського [4, с. 37]);

7) усічення першої основи з випадінням гра-

фем + контрактура у другій основі (**прмц.** – преподобномучениця (**Прмц.** Євгенії і з нею мчч. Прота, Якинфа та Клавдії [4, с. 4]);

8) усічення першої основи з випадінням графем + усічення другої основи без випадінням графем (**прспов.** – преподобносповідник, преподобносповідниця; **сщспов.** – священносповідник).

III. Трьохосновні:

1) повне збереження першої усіченої основи + усічення другої та третьої основи з випадінням графем у них (**новопрмч.** – новопреподобномученик; **новосщмч.** – новосвященномученик).

2) повне збереження першої усіченої основи + усічення другої основи з випадінням графем у ній + усічення третьої основи без випадіння графем у ній (**новосщспов.** – новосвященносповідник).

3) повне збереження першої усіченої основи + усічення другої основи з випадінням графем у ній + контрактура в третій основі (**новопрмц.** – новопреподобномучениця).

Святих кожного чину є багато, а назви відповідних чинів святості виражені іменниками та субстантивованими прикметниками у формі множини. Графічно такі скорочення НЧС виражаються подвоєнням літери, на яку закінчується скорочення у формі однини. За структурою це ті самі типи графічних скорочень, що властиві для НЧС в однині, а саме:

I. Одноосновні НЧС у формі множини:

1) усічення основи до графема, що позначає приголосну фонему, без випадіння графем + подвоєння кінцевої графема (**апп.** – апостоли (**Апп.** Сосфена, Аполлоса, Кифи, Кесаря і Єнафродита [4, с. 31]); **безсрр.** – безсрбники, [безсрбниці] (**Перенесення мощей мчч. безсрр.** та чудотворців Кира та Іоана [4, с. 48]); **правв.** – праведні / **Правв.** Богоотців Іоакима і Анни [4, с. 62]); **прорр.** – пророки, пророчиці (**прорр.** Даниїла й Ананії, Азарії й Мисаїла [14]); **рівноапп.** – рівноапостольні (**Рівноапп.** Мефодія і Кирила [4, с. 40]); **свв.** – святі (**Свв.** Зинона і Зоїла [4, с. 22]); **сповв.** – сповідники, сповідниці (**Прпп.** Євгенія та Макарія **сповв., пресвітерів Антиохійських** [5, с. 18]; **Свв.** Анни і Татіани **сповв.** [5, с. 93]); **юродд.** – юродиві);

2) усічення основи до графема, що позначає приголосну фонему, з випадінням графем, що позначають як приголосні, так і голосні фонем + подвоєння кінцевої графема (**блгвв.** – благовірні (**Блгвв.** кн. Петра, в чернецтві Давида, і кн. Февронії, в чернецтві Єфросинії, Муромських чудотворців [4, с. 47]); **блжж.** – блаженні (**блжж.** Ієроніма Стрид. і Августина [6, с. 14]); **мчч.** – мученики (**Мчч.** Інни, Пінни та Римми [4, с. 11]); **прпп.** – преподобні (**Прпп.** Зої і Фотинії (Світлани) [4, с. 17]); **свтт.** – святих (Свтт. Петра і Павла, єпископів Нікейських [5, с. 70]); **стртрп.** – стратотерпці, стратотерпиці (**На честь стртп.** Бориса та Гліба храм [11]);

3) контрактура + подвоєння кінцевої графема

(**мщ.** – мучениці (**Миц.** *Текуси, Олександри, Полактії, Клавдії, Єфросинії, Афанасії і Матрони* [4, с. 74]).

II. Двохосновні НЧС у формі множини:

1) повне збереження першої усіченої основи + усічення другої основи з випадінням графем у другій основі + подвоєння кінцевої графеми (**новомчч.** – новомученики (*сщмчч. Константина, Онуфрія, Олександра і всіх новомчч. Слобідського краю* [10]); **першомчч.** – першомученики);

2) повне збереження першої усіченої основи + контрактура у другій основі + подвоєння кінцевої графеми (**новомщц.** – новомучениці; **першомщц.** – першомучениці);

3) повне збереження першої усіченої основи + усічення другої основи без випадіння графем у другій основі + подвоєння кінцевої графеми (**новосповв.** – новосповідники, новосповідниці);

4) усічення першої основи до ініціальної літери + усічення й випадіння графем у другій основі + подвоєння кінцевої графеми (**вмчч.** – великомученики (*У 1722 р. тут [на Пріорці] було споруджено дерев'яну церкву в ім'я вмчч. Георгія і Димитрія Солунського* [8]));

5) усічення першої основи до ініціальної літери + контрактура у другій основі + подвоєння кінцевої графеми (**вмщц.** – великомучениці (*Про надання дозволу на збір матеріалів щодо вибору місця розташування каплиці Св. вмщц. Віри, Надії, Любові* [9]));

6) усічення кожної з основ із випадінням графем у кожній основі + подвоєння кінцевої графеми (**прмчч.** – преподобномученики (**Прмчч.** *Феодора і Василя, Печерських, у Ближніх печерах* [5, с. 62]); **сщмчч.** – священномученики (**Сщмчч.** *Климента, папи Римського, і Петра, архієп. Олександрійського* [4, с. 77]));

7) усічення першої основи з випадінням графем + контрактура у другій основі + подвоєння кінцевої графеми (**прмщц.** – преподобномучениці (**Прмщц.** *дів Архелай, Фекли і Сусанни* [4, с. 44]));

8) усічення першої основи з випадінням графем + усічення другої основи без випадінням графем + подвоєння кінцевої графеми (**прсповв.** – преподобносповідники, преподобносповідниці; **сщсповв.** – священносповідники).

III. Трьохосновні у формі множини:

1) повне збереження першої усіченої основи + усічення другої та третьої основи з випадінням графем у них + подвоєння кінцевої графеми (**новопрмчч.** – новопреподобномученики; **новосщмчч.** – новосвященномученики);

2) повне збереження першої усіченої основи + усічення другої основи з випадінням графем у ній + усічення третьої основи без випадіння графем у ній + подвоєння кінцевої графеми (**новосщсповв.** – новосвященносповідники);

3) повне збереження першої усіченої основи + усічення другої основи з випадінням графем у ній +

контрактура у третій основі + подвоєння кінцевої графеми (**новопрмщц.** – новопреподобномучениці).

Як зазначено вище, НЧС виражені іменниками та субстантивованими прикметниками, для яких характерна категорія роду, правда, кожен іменник має власний рід, а кожен прикметник – може мати форму трьох родів, тому скорочені НЧС, виражені прикметниками, мають одне скорочення для двох родів, а іменниками – як спільне скорочення для двох родів, так і для кожного роду окреме.

З урахуванням граматичної категорії роду виокремлюємо такі групи скорочень НЧС:

1) скорочення, характерні для номінацій тільки чоловічого роду в однині (*ап., вмч., мч., новомч., новопрмч., новосщмч., новосщспов., першомч., прмч., свт., сщмч., сщспов.*);

2) скорочення, характерні для номінацій тільки чоловічого роду в множині (*ап., вмчч., мчч., новомчч., новопрмчч., новосщмчч., новосщсповв., першомчч., прмчч., свтт., сщмчч., сщсповв.*);

3) скорочення, характерні для номінацій тільки жіночого роду в однині (*вмц., мц., новомц., новопрмц., першомц., прмц.*);

4) скорочення, характерні для номінацій тільки жіночого роду в множині (*вмщц., мщц., новомщц., новопрмщц., першомщц., прмщц.*);

5) скорочення, характерні для номінацій чоловічого і жіночого роду в однині (*безср., блгв., блж., новоспов., прав., прор., прп., прспов., рівноап., св., спов., стртрп., юрод.*);

6) скорочення, характерні для номінацій чоловічого і жіночого роду в множині (*безсрр., блгвв., блжж., новосповв., правв., прорр., прпп., прсповв., рівноап., свв., сповв., стртрпп., юродд.*).

Отже, скорочені форми написання має переважна більшість НЧС, однак не всі. У цій статті, попри наявність варіантності в деяких скороченнях НЧС (*мч.* – *муч.*, *прп.* – *преп.* та ін.) подаємо загальноприйняті в церковно-релігійному середовищі скорочення НЧС, що функціонують в офіційних друкованих та електронних виданнях як структурні елементи агіонімів. Саме їх вважаємо нормативними в релігійному стилі і пропонуємо до використання на письмі.

Причинами скороченого написання НЧС, на наш погляд, є їхня частотність у текстах релігійного стилю, а також потреба економії мовних засобів. Традиція скорочувати НЧС відома ще в церковнослов'янській мові. Типи скорочень НЧС мотивовані словотвірними, числовими і родовими характеристиками. Так, НЧС бувають прості (одноосновні) та складні (двох- і трьохосновні). У скороченні одноосновних НЧС використовуються такі різновиди графічного типу: 1) усічення основи до графеми, що позначає приголосну фонему, без випадіння графем; 2) усічення основи до графеми, що позначає приголосну

фонему, з випадінням графем, що позначають як приголосні, так і голосні фонем; 3) контрактура. Найпродуктивнішим у скороченні НЧС є другий тип. Двохосновним НЧС властиві такі моделі скорочень: 1) повне збереження першої усіченої основи + усічення другої основи з випадінням графем у другій основі; 2) повне збереження першої усіченої основи + контрактура у другій основі; 3) повне збереження першої усіченої основи + усічення другої основи без випадіння графем у другій основі; 4) усічення першої основи до ініціальної літери + усічення й випадіння графем у другій основі; 5) усічення першої основи до ініціальної літери + контрактура у другій основі; 6) усічення кожної з основ з випадінням графем у кожній основі; 7) усічення першої основи з випадінням графем + контрактура у другій основі; 8) усічення першої основи з випадінням графем + усічення другої основи без випадіння графем; а трьохосновним – 1) повне збереження першої усіченої основи + усічення другої та третьої основи з випадінням графем у них; 2) повне збереження першої усіченої основи + усічення другої основи з випадінням графем у ній + усічення третьої основи без випадіння графем у ній; 3) повне збереження першої усіченої основи + усічення другої основи з випадінням графем у ній + контрактура в третій основі. У формі множини використовують аналогічні типи, але вже з подвоєнням останньої графеми. З урахуванням граматичних категорій роду і числа скорочення НЧС бувають: 1) тільки чоловічого роду в однині; 2) тільки чоловічого роду в множині; 3) тільки жіночого роду в однині; 4) тільки жіночого роду в множині; 5) як чоловічого, так і жіночого роду в однині; 6) як чоловічого, так і жіночого роду в множині.

У зв'язку з варіативністю і частотою вживання скорочень НЧС є потреба продовжити нашу наукову розвідку, обравши її предметом варіантність у скороченнях НЧС, а згодом зосередити увагу на питанні скорочень у релігійному стилі загалом.

Література

1. Бугаева И. В. Словарь ударений религиозной лексики. Словарь сокращений религиозной лексики : Русский язык. Православие / И. В. Бугаева. – М. : [Кругъ], 2009. – 223, [1] с.

2. Державний стандарт України (ДСТУ 3582-97) „Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила“. – К. : Держстандарт України, 1998. – 59 с.
3. Словник скорочень в українській мові / за ред. Л. С. Паламарчука. – К. : Вища школа, 1988. – 510, [2] с.
4. Православний церковний календар 2010. – [К.] : Видання Київської Патріархії, [2009]. – 152 с.
5. Православний церковний календар 2014. – К. : Українська Православна Церква ; Київська Митрополія, 2013. – 183, [17] с.
6. Благослови вінець літа благоді Твоєї, Господи: [календар] 2012. – [К.] : [б. в.], [2011]. – 32 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.clement.kiev.ua/sites/default/files/BLOСК_Cerk_Kal_2012_PRESS.pdf
7. Календар-міня 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uocofusa.org/files>
8. Офіційний сайт Київської митрополії УПЦ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mitropolia.kiev.ua>
9. Офіційний сайт Надвірнянської міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nadvirnamr.gov.ua>
10. Офіційний сайт Свято-Іллінської церкви Київської Митрополії Української Православної Церкви [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://orthodox-church.kiev.ua>
11. Офіційний сайт Синодальної комісії у справах монастирів УПЦ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://monasteries.org.ua>
12. Офіційний сайт Рівненської єпархії УПЦ Київського Патріархату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rivne-cerkva.rv.ua>
13. Православний апологетичний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apologet.kiev.ua>
14. Сайт Буцацького монастиря отців Василян [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osbm-buchach.org.ua>
15. Сайт Парафії св. вмч. Димитрія Солунського УПЦ Київського Патріархату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hram.in.ua>
16. Церковний календар 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uocc.ca/pdf/documents>

Статья посвящена сокращением в названиях чинов святости. В ней выделены основные типы сокращений названий чинов святости, установлена связь сокращенного написания названий чинов святости с их словообразовательными особенностями, а также с грамматической категорией рода и числа.

Ключевые слова: *грамматическая категория, графические сокращения, название чина святости, тип сокращения, религиозный стиль.*

The article deals with abbreviations in the names of holiness ranks. The author distinguishes the main types of abbreviations, establishes a link between shortened forms of names of holiness ranks and their grammatical category of gender and number and also their word-formative peculiarities.

Keywords: *grammatical category, graphical abbreviations, name of holiness rank, type of abbreviation, religious style.*